

ชลบุรี โดยสังเขป

ที่ระลึกในงานทอดกฐินสามัคคี
ซึ่งคณะภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา
วัดเทพศิรินทราวาส
มีสมเด็จพระพุฒาจารย์เจ้าอาวาสเป็นประธาน
ทอดที่วัดเขาบางทราย
อำเภอเมือง ชลบุรี
วันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พิมพ์ครั้งที่ ๒

959.3
01.

ชลบุรี โดยสังเขป

ที่ระลึกในงานทอดกฐินสามัคคี
ซึ่งคณะภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา
วัดเทพศิรินทราวาส
มีสมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์เป็นประธาน
ทอดที่วัดเขาบางทราย
อำเภอเมือง ชลบุรี
วันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๔

ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พิมพ์ครั้งที่ ๒

ชลบุรีรำลึก

ชลบุรีที่ดำคัญตะวันออก
ประวัติศาสตร์อาจะบอกให้รู้ทั่ว
ชลบุรีมีศึกไม่นิ่งกตัญ
อุทิศตัวต่อผู้กู้ชาติไทย
เมื่อไทยล่มตงเป็นข้าพะม่านนี้
ชาวเมืองชดคนดำคัญไม่หวั่นไหว
เข้ากองทัพพระเจ้าตากบถมันไป
กู้ชาติไทยชัยเฉลิมเป็นเดิมมา
เราต้องสร้างกายและทรพย้อย้ายบียง
รวมกำลังไว้เพื่อชาติศาสนา
จนรุ่งเรืองทวยแดนแดนปรีดา
ให้ทวยหน้าปดมกมดชลบุรี

๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๔

คำนำ

คณะภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกาวัดเทพศิริน-
ทราวาส มีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นประธาน จะ
ทอดกรฐินสามัคคีที่วัดเขาบางทราย ชลบุรี ซึ่งกำหนด
ทอดในวันที่ ๘ ตุลาคมคณนี้ ประสงค์ให้มีหนังสือแจก
เป็นที่ระลึกสักเรื่องหนึ่ง พระภิกษุจิรภัทร ศรัทธาธัย
รับฉันทะมาแจ้งความจำนงค์อภิมคิดปากร ขอพิมพ์
เรื่องชลบุรีโดยสังเขปเป็นที่ระลึกในงานกรฐินสามัคคีนั้น
ภมรคิดปากรยินดีอนุญาตให้พิมพ์ตามประสงค์ และ
ขอถวายอนุโมทนาในการกุศลพิเศษครั้งนี้ด้วย

เรื่องชลบุรีโดยสังเขปที่พิมพ์ขึ้นนี้ ภมรคิดปากรให้
นายปรีดา ศรัทธาธัย เจ้าหน้าที่ในกองวรรณคดีเรียบ
เรียงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๓ และได้สอบสวนเพิ่มเติมข้อ
ความค่อนข้างด้วยบางทรายอีกมาก แม้ในตอนอื่น ๆ ก็
จะได้สอบสวนเพิ่มเติมในโอกาสต่อ ๆ ไปเช่นเดียวกัน
หวังว่าบัณฑิตท่านที่ได้รับหนังสือนี้คงจะพอใจโดยทั่วกัน

ภมรคิดปากร

๒๘ กันยายน ๒๔๘๔

ชลบุรีโดยสังเขป

ถ้าจะกล่าวถึงจังหวัดต่าง ๆ ตามภาคของประเทศ
ไทยปัจจุบัน ชลบุรีก็เป็นจังหวัดรวมอยู่ในภาคที่ ๓
เวลานี้ที่ว่าการจังหวัดตั้งศาลากลางอยู่ในบริเวณซึ่ง
เคยเป็นวัดโบราณ (เรียกว่าวัดสวนตาล)

เขตต์ชลบุรี ทางทิศเหนือจรดจังหวัดฉะเชิงเทรา
ทิศตะวันออกจรดจังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดระยอง
ทิศใต้จรดจังหวัดระยอง ทิศตะวันตก ติดทะเลอ่าวไทย

ภูมิประเทศ ด้านเหนือเป็นที่ราบ เหมาะแก่
การทำนาทำไร่ ด้านตะวันออกทั้งเฉียงเหนือเฉียงใต้
ทอดถึงด้านใต้ ส่วนมากเป็นป่าและภูเขา อากาศ
หนาวและร้อนพอสบาย ฤดูฝนมีฝนตกชุกทางแถบ
ตะวันออกและเฉียงเหนือเฉียงใต้ ตอนกลางฝนไม่
ค่อยชุก กันดารน้ำโดยมาก

อาชีพทั่วไป มีการทำนา ทำสวนมะพร้าว ไร่

แตง ส่วนผลไม้ คัดขุ่น คัดฟัน เผาถ่าน คัดหวาย
ทอผ้า จับปลาและหอย

ท่าเล จังหวัดนี้เป็นที่ชุมทางฝ่ายบกและเป็นเมือง
ท่า ทำการค้าขายติดต่อกับกรุง ฯ และจังหวัดใกล้เคียง
เคียง เช่นจังหวัดนครราชสีมา, ระยอง, จันทบุรี นอก
จากนี้ยังติดต่อกับจังหวัดห่างไกลออกไปอีกก็มี

ในชลบุรีมีวัดใหญ่อินทาราม และวัดสมณโกฏิ
เหมือนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่วัดใหญ่อินทาราม
มีศาลาเก่าแก่ รูปทรงคล้ายกับศาลาวัดใหญ่จังหวัด
เพชรบุรี และมีพระพุทธรูปเก่า ๆ อีกหลายองค์ มี
บานประตูมุกช้ำงามวิจิตร ส่วนวัดสมณโกฏิ (ตาม
ตำนานพื้นเมืองเรียกวัดระฆังระฆัง) รางมาช้า
นาน ยังมีต้นตาลและโคกเหลือพอเป็นที่ตั้งเกตุได้

(๑) ไร่แดงโมบางละมุง เคยขึ้นชื่อลือชามในสมัยโบราณ ถึง
กับมีผู้แต่งบทกล่อมเด็กยกย่องแดงโมบางละมุงเป็นขนาดใหญ่ใน
เวลานั้นว่าดังนี้ นกกระทงทำตุตุตุง ๆ นกกระทงจะไข่ สานพ้อม
ใหญ่ ๆ ใส่ไข่นกกระทง ลูกมันโตเหลือโตเท่าแดงโมบางละมุง

(สถานที่ว่าอยู่ข้างสำนักงานเดินรถบริษัทขนส่ง ท้าย
จังหวัดคันทันได้)

มีซากเมืองโบราณ ๒ แห่ง เรียกว่าเมืองศรีพะโร
และเมืองพระรถ อยู่ต่างอำเภอกัน เป็นเมืองเก่ามาก
เมืองศรีพะโร อยู่ที่ตำบลหนองไม้แดง (แต่
ก่อนตำบลนี้เรียกว่าไร่เมือง) อำเภอเมืองชลบุรี หน้า
เมืองศรีพะโรจดทะเลเหมือนบางทราย และบริเวณ
ติดต่อกับชายหาดบางทราย ฝั่งหน้าเมืองมีกระเบื้อง
ถ้วยรามสามไหแตกหมกดินตลอดแถบ ทรายยี่หุบ
บ้านหน้าเมืองศรีพะโรจะหนาแน่น บางแห่งมีกระดาน
และเต้าฝั้งอยู่ ยิงตุ้ๆ ทั้งนั้น ตัวเมืองตั้งอยู่ด้านเหนือ
แห่งเขาพระพุทธรบาทบางทราย มีผู้ขุดได้พระแก้วมรกต
พระทองคำ (ลักษณะพระพักตร์เหมือนพระพุทธรูป
ไทยทางอีสาน) พระดำริดและขันทองคำ ถ้วยชาม
สังคโลก (บางใบเป็นอย่างที่ว่าได้กึ่งไม้เนาได้ข้าวไม้
บุศ) ลักษณะคล้ายถ้วยชามสมัยสุโขทัย โถสังคโลก

บรรพบุรุษผู้ฝังตามฐานพระอุโบสถ ขวดบักคอกไม้—
 กระจุก—ตุ๊กตาดังคโถก กระจับปี่ของตุ๊กฟูก หม้อรัก
 ขนาดใหญ่มีรักเต็ม คีตาวัลลภด้วยคดปลดวงขนาดเท่า
 ผลหมากสุก มีजरเข็ญ มีก้อนคีตารูปรอยคันธุนัข
 คาพรานบน และมีตำบดอย่างกุดาเหมือนจังหวัดสระ-
 บุรี นักนิทานได้แต่งเรื่องเมืองศรีพะโร เป็นเรื่อง
 เศรษฐีพาโต เด่าดั่งกันฟังในท้องถิ่นนั้นนานมาแล้ว
 ใจความสำคัญว่าเมืองศรีพะโรเป็นเมืองท่า เรือดำเกา
 ต่างเมืองมาค้าขายติดต่อกันอยู่เนืองนิจ แต่ถูกศาสดา
 พาโตเจ้าเมืองกดโกงบ่อยๆ เศรษฐีพาโตมั่งมีสมบัติ
 มาก เกวียนบันทุกทรัพย์สมบัติของศาสดาพาโต
 เดินผ่านเขาช้างเขาพระพุทธรบาทบางทรายจนเขาขาด
 เรียกว่าคอเขาขาดมาจนทุกวันนี้ จากเมืองศรีพะโร
 มีถนนไปยังพนัสนิคม ขนาดกว้างของถนนเดิมคงไม่
 แคบกว่า ๘ เมตร แต่ที่ปรากฏบัดนี้ขาดเป็นตอนๆ
 พอเป็นเส้นให้ครวจดูได้ บางตอนมีอิฐเหลืออยู่บ้าง

จะเป็นถนนปูอิฐหรือถนนคันทอิฐ ควรสำรวจให้แน่ชัด ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ความรู้ทางประวัติศาสตร์ตอนนอกมาก

เมืองพระรถ อยู่ในตำบลพนัสนิคม ถนนจากเมืองศรีพระโรคติดต่อกับเมืองพระรถ^๕ เป็นทางยาวประมาณ ๕๐ ก. ม. แต่ยังมีคอกไปจากเมืองพระรถถึงสนามชัยเขตต์ จากสนามชัยเขตต์ถึงอำเภอพนมดงรักตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา จากอำเภอพนมดงรักตามถึงอำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี มีผู้ได้พระศิวะเก่าในเมืองพระรถ เป็นพระพุทธรูปประทับบนตัวพนัสนิคม ลักษณะของพระพุทธรูปนั้น ตรงกับพระศิวะทวารวดี (อายุ ๓๐๐๐ ปีเศษล่วงมาแล้ว) พระพุทธรูปลักษณะเช่นเดียวกันนี้ ยังมีผู้พบในจังหวัดตปบุรี, พิศณุโลก และที่อื่น ๆ ตั้งแต่ตั้งไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ๔ องค์

มีคำเล่าสืบกันมาว่า ครั้งโบราณเรียกชตบุรีว่า

เมืองบางปาดรัย เรียกระเซิงเทรวาเมืองรัยรัว
 ซอบเรียก ๒ เมืองคอบกันว่า บางปาดรัยรัยรัว
 (เหมือนกับเรียกหัวเมืองทางตอนบน ๆ คอบกัน เช่น
 กำแพงเพชรราชภัฏราชว, พิศณุโลกโชนบุรี สวรรคโลก
 ไศโยทัย) แต่เข้าใจว่าเมืองบางปาดรัยคงจะรวม
 เมืองบางทรายเข้าไว้ด้วย เพราะแผนที่ไครภูมิโบราณ
 ของอยุธยาซึ่งได้ฉบับเก่ามาจัดองอีกทอดหนึ่งใน
 สมัยกรุงธนบุรี (เวदानยังเก็บรักษาไว้ในหอสมุด
 แห่งชาติ) ระบุนามเมืองโบราณต่าง ๆ ในภาคตะวันออก
 ออก ฉะเพาะท้องที่ซึ่งจัดเป็นจังหวัดชดบุรีปัจจุบันนี้
 มีชื่อ บางทราย, บางปาดรัย, บางพระเรือ, บางตะมู
 หามชื่อชดบุรีไม่ (ชะรอยคำาชดบุรี คงจะตั้งชใน
 สมัยหลังกระมัง)

บางทราย อยู่ตอนเหนือของบางปาดรัย ริมทะเล
 เหมือนบางปาดรัย มีหาดทรายขาวตั้งต้นจากหน้า

วัดคงคาชัย (เดี๋ยวนี้เป็นวัดร้าง) คดออกไปจนจดชาย
 หาดหน้าเมืองศรีพระโร มีหมู่บ้านตั้งเรียงรายขนานหาด
 ทรายเป็นพืดไป (ถนนทอดวงด้ายบางปะกง—ชลบุรี
 ก็ผ่านเมืองศรีพระโรและบางทรายนี้) คำนึงวันออก
 บางทรายมีเขาพระพุทธรบาทตามยอด ซึ่งนับเป็นเขา
 สำคัญแห่งหนึ่งของชลบุรี เพราะอยู่ใกล้ทะเล อากาศ
 สดชื่น ไม่สูงไม่ต่ำพอสมเป็นที่พักตากอากาศที่ดีสุด
 ยังมีวัดเก่าอยู่บนเขาพระพุทธรบาท ตามคำเล่าว่า
 พระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่าพระองค์หนึ่งที่ชอบด้วยเพดาน
 ปลาดวงให้ เสด็จประพาสทางเรือ หยุดประทับแรมที่
 พลับพลาหัวหิน (ในเขตต์บางทราย) โปรดให้สถา
 ปนาวัดบนเขา เป็นที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสดมภาว
 ระหว่างเสด็จประพาส พระมหากษัตริย์องค์นี้ มีผู้
 ถิ่นนิษฐานว่าคงจะเป็นสมเด็จพระเจ้าเสือ หรือสมเด็จพระ
 พระที่นั่งท้ายสระ (แต่น่าสงสัยว่าบางทีเดิมก่อนนั้น

๑. วัดคงคาชัย มีที่ตำบลหนองซาด อำเภอบ้านบึง ชลบุรี
 อีกวัดหนึ่ง.

คงจะมีวัดอยู่แต่จระมิง หากไม่เป็นวัดใหญ่ หรือ
 วัดร่วงโรยลงมากแต่จระมิงพระราชศรีราชสถาปนาขึ้น
 ใหม่ก็อาจเป็นได้) วัดที่โปรดให้สถาปนาไว้นั้นยังมี
 โบราณวัตถุและสถานเหลือมา (แต่ได้รับการปฏิ-
 ตั้งขึ้นเพิ่มเติมเป็นบางครั้งบางคราว) คือ บันได
 แก้วจากเชิงเขาขึ้นไปถึงพระวิหารต่าง จากพระวิหาร
 ต่างไปถึงศาลารายบริเวณต่อเนื่องกับพระอุโบสถ จาก
 พระอุโบสถขึ้นไปถึงฐานพระมณฑปพุทธบาท (ปฏิ-
 ตั้งขึ้นใหม่ในคอนคันทันรัชกาลที่ ๕) พระวิหารต่าง
 (ชำรุดบางส่วน ได้รับการปฏิตั้งขึ้นให้คันทันในสมัย
 รัชกาลที่ ๖ รูปทรงของเก้ายังกองอยู่) พระอุโบสถ
 (มีช่างบางคนในจังหวัดชดบุรีชมนักว่า รูปทรงพระ
 อุโบสถนี้ไม่มีโบสถ์วัดใดในชดบุรีงามเสมอเหมือน
 ชาวบ้านถิ่นนั้นบางคนก็ยังเรียกว่าโบสถ์งามมาจนทุก
 วันนี้ แต่พระอุโบสถนี้มาถูกไฟป่าไหม้เสียครั้ง
 รัชกาลที่ ๖ เจ้าคุณเขมทัตต์ชดบุรีธรรมาคุณ เจ้าอาวาส

๘

วัดเขาบางทราย พยายามให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ แต่
เสียตายเป็นทรงไม่เหมือนเก่า ส่วนกำแพงแก้วของ
เก้ายังเหลืออยู่) เจดีย์ที่ตั้งเพียงซาดะเกียบ (แต่
บัดนี้หมดแล้ว) ศาลาราย (เก้ายี่) และหอระฆัง
(ปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งหมด ในตอนต้นรัชกาลที่ ๕) พระ
พุทธบาทที่พระมณฑปคึกครอบ และมีศาลาเคียงข้าง
พระมณฑป (เครื่องบนพระมณฑปชำรุด ได้ปฏิ-
สังขรณ์ใหม่ แต่รักษาทรงเก่าไว้ ส่วนศาลาเคียง
พระมณฑปนั้น เครื่องบนชำรุดเช่นเดียวกัน มีคำ
เล่าว่า ถ้าปฏิสังขรณ์ให้คืนก็ถูกฟ้าผ่าทุกคราว จน
เรียกกันว่าศาลาฟ้าผ่า หรือออกเสียแล้วในสมัยรัชกาล
ที่ ๖ สร้างศาลาพักด้านหน้าพระมณฑปขึ้นแทน) ศิลา
จารึก (เหลือแต่เศษหักเป็นชิ้นเล็กรูปขนมเปียกปูน
มีหนังสือขอมอ่านได้เพียงว่า สิตายิ ฝั่งดินอยู่ที่ถาน
พระมณฑป ชุกพบเมื่อคราวปฏิสังขรณ์พระมณฑป
ครั้งหลังราว พ.ศ. ๒๔๕๘) สัมเด็จพระมงกุฎเกล้า

ครั้งทรงพระผนวชเป็นภิกษุ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๔๗ เคย
 ได้ตั้งประพาสทอดพระเนตรพระอาราม หาดวงบนเขา
 พระพุทธบาทบางทรายนั้นครั้งหนึ่ง ปุชนัยสถานพระ
 อารามนี้ชำรุดทรุดโทรมมาช้านาน ถึงสมัยต้นรัชกาล
 ที่ ๕ พระยาวิจิตรชลเชคร (ทศ สุมทรานนท์) จางวาง
 กำกับเมืองชลบุรี ได้ปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่ ตั้งแต่
 บันไดแก้วจนถึงพระเจดีย์ชั้น ดังจะกล่าวในตอนท้าย
 ต่อมาบางท่านได้สร้างปุชนัยวัดถุดถานเพิ่มเติมอีก คือ
 เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ สุขบท)
 เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทราวาส สร้างที่วัดอกท่ายเขา
 ทิศใต้แห่งพระมณฑป เจ้าคุณพรหมมุนี (แย้ม) เจ้า
 อาวาสวัดราชประดิษฐ์ สร้างพระเจดีย์ข้างพระวิหาร
 ต่าง นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูป วิหารเบญจวัดภัย
 คึกพานักเจริญธรรมภาวนาบางหลังชั้นเดียว บางหลัง
 สองชั้น บ่อน้ำคอนกรีต บ่อน้ำก่ออิฐถือปูน ซึ่ง
 สร้างด้วยทุนบริจาคส่วนบุคคลบ้างส่วนรวมบ้าง ดัง

เรียงรายอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน มีประเพณีชนเขาบิณฑอง
 พระพุทธรูปพระพุทธรูปบาท เป็นธรรมเนียมมาแต่
 โบราณ กำหนดเริ่มต้นวันขึ้นเดือน ๕ (สำหรับ
 ผู้เฒ่าผู้แก่ขึ้นเป็นวันแรกไม่ขัดแเอา) วันขึ้นค่ำหนึ่ง
 เดือน ๕ เป็นวันถาง เด็กเด็กชนหนุ่มสาวและชนกลาง
 คนชนตงแก่เข้าตรู วันขึ้นชนตงเนื่องแน่นกันตลอด
 วัน มีประชาชนมาจากต่างอำเภอต่างจังหวัดมากมาย
 งานนี้สุดตงตงชนเย้นวันชน ๒ ค่ำ เดือน ๕

ภายหลังต่อมาพระอารามบนเขาพระพุทธรูปบาทบาง
 ทรายจะร้างหรืออย่างไรไม่ทราบแน่ แต่พระภิกษุมา
 พำนักอยู่ที่เชิงเขา คงวัดชนใหม่เรียกว่าวัดเขาบาง
 ทราย ท่านผู้ว่าราชการกรมทำได้ปฏิตั้งชชนวัดเขา
 บางทรายเป็นการใหญ่เมื่อตอนต้นรัชกาลที่ ๕ เจ้าคุณ
 ชตโรปมคุณมุนี (พุม) เจ้าคณะใหญ่เมืองชตบุรี
 เป็นเจ้าอาวาส สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราช
 ดำเนินทรงทอดพระกริณพระอารามนครวงหนึ่ง เมื่อ

พ. ศ. ๒๔๓๐ และทางราชการเวลานั้นได้ทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่พระอาราม^๕ นคตอดดมัยรัชกาลที่ ๕ ครั้นเจ้าคุณชดไชยปมคุณมุนี (พุ่ม) ถึงมรณภาพแล้ว เจ้าคุณเขมทัตต์ชดชี่สมานคุณเป็นเจ้าอาวาสสืบมาถึงปัจจุบัน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จตรวจการณ์คณะสงฆ์ชดบุรี เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๘ ได้ประทับแรมที่วัดเขมาบางทราย โปรดให้สร้างบ่อน้ำคอนกรีตไว้สำหรับพระอารามบ่อหนึ่ง และเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญสุขบท) ก็ได้ช่วยทูลบำรุงพระอาราม^๕ นคตมาก เป็นต้นว่าในการปฏิสังขรณ์พระมณฑปบนเขาพระพุทธรบาทบางทราย ปฏิสังขรณ์พระประธานพร้อมทั้งพระอุโบสถ ให้ชุดสระสุขบทซึ่งน้ำฝนได้เกิดกุดชาดบางทรายและชาวดำบดอื่น ๆ สร้างพำนักสมเด็จพระสังฆราชสุขบท เป็นกุฏิคึกใหญ่ทั้งสองหลัง สร้างคึกสุขบทเป็นโรงเรียนประจำอำเภอ พระอาราม^๕

จึงเจริญรุ่งเรือง นับเป็นที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของ
ชดบุรี

เมื่อพิจารณาที่แผนที่ไตรภูมิโบราณ ซึ่งระบุชื่อ
บางทราย ในฐานะเป็นเมืองเช่นเดียวกับบางปลา
สร้อยและบางตะมุง ดังกล่าวแล้ว ประกอบกับมี
ปูชนียวัตถุสถานบนเขาพระพุทธบาทบางทราย และ
ข้อความในพระราชพงศาวดาร ซึ่งเรียบเรียงครั้ง
สมเด็จพระนารายณ์ พ.ศ. ๒๒๒๓ ตอนหนึ่ง (ดูประชุม
พงศาวดารภาคที่ ๑ หน้า ๓๔๕) เป็นเหตุการณ์ในสมัย
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ปลายปี พ.ศ. ๒๑๓๐ กล่าว
ว่า “ทัพพระยาตะแอก (เขมร) มาตั้งณบางทราย”
(แต่คงให้เห็นว่าบางทรายเป็นถิ่นที่ชนชื้อเท่า ๆ กับ
เมือง) รวมข้อดังกล่าวเห็นเข้าด้วยกันแล้ว ก็ชวนให้
น่าเชื่อว่าสมัยโบราณ บางทรายคงจะเคยเป็นเมือง
บางทรายมากราวหนึ่งเป็นแน่

บางปลาสร้อย มีวัดสำคัญเก่าแก่ คือวัดใหญ่

อินทารามและวัดสมณโกฏิตั้งแถวแล้ว ยังมีข้างดีดา
 ใก้ดเจ้าสมมุข คำบดนั้นเป็นที่ตากอากาศดีมากที่สุดแห่ง
 หนึ่ง ต่อมเด็จพระจอมเกล้าและสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เคยเสด็จออกไปประทับแรมเนื่อง ๆ บางปดาดร้อย
 สำคัญอย่างยิ่งในเวลานี้ก็เพราะเป็นที่ตั้งจังหวัดชลบุรี

บางพระเรือ ในสมัยต่อมาเรียกแต่บางพระ มี
 บ่อน้ำร้อนน้ำเย็นคู่กันที่ใคร ๆ ชอบไปชมอยู่เสมอ
 เวदानบางพระอยู่ในเขตอำเภอศรีราชา และแขวง
 ศรีราชานั้นเคยปรากฏเป็นที่เสด็จประพาสของพระมหา
 กษัตริย์บ้างองค์ในสมัยอยุธยา ถึงสมัยปัจจุบัน ศรี
 ราชาก็ยังเป็นที่ตากอากาศดีมาก (รวมที่ตากอากาศ
 ดีของชลบุรี ๓ แห่ง คือ เขาพระพุทธรบาทบางทราย,
 ข้างดีดา, ศรีราชา)

บางละมุง ยังเป็นเมืองมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ ผู้ว่า
 ราชการเมืองคนสุดท้ายเป็นที่พระยาธำมรงค์กรม ได้
 ยึดเมืองนี้ตั้งเป็นอำเภอ ขึ้นอยู่ในจังหวัดชลบุรีใน

รัชกาลที่ ๕ นนเอง

ทำเนียบศักดิ์นาหัวเมือง ตราเมื่อมหาศักราช ๑๒๙๘
ตรงกับ พ. ศ. ๑๘๓๘ ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชา-
ธิราช (ขุนหลวงพะงั่ว) ออกชื่อเมืองชดบุรี จัดไว้ใน
ชั้นเมืองจัตวา ผู้รักษาเมืองเป็นที่ออกเมืองชดบุรีศรี
มหาสมุทร นา ๒๔๐๐ ชั้นประแดงอินทปัตถุนาย

ในระหว่าง พ. ศ. ๑๘๒๗ ถึง พ. ศ. ๑๘๕๕ รัชกาล
สมเด็จพระรามาธิบดี (ตามที่กล่าวในพระราชพงศาว-
ดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าทรง
ชำระเรียบเรียง ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔ หน้า ๗
ว่า) พระยาแก้วมุกษายกเข้ามาถึงเมืองชดบุรี ถอด
เอาครัวอพยพหญิงชายเมืองชดบุรีและเมืองจันทบูร
คนประมาณ ๖ พัน ๗ พัน กลับไปเมืองแก้วมุกษา

ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าเล่าว่า ชดบุรีตั้ง
ด้วยไม้แดง หมายความว่าชดบุรีเก็บด้วยไม้แดงจัด
ตั้งไปยังพระนครศรีอยุธยา ไม้แดงมีราคาดีมากใน

ด้มัยอยุธยา นั้น ไม่แดงเคยมีในท้องที่ถัดจากบาง
 ทวายไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเรียกว่าตำบล
 หนองไม้แดง และในที่ใกล้เคียงนั้นยังเป็นอยู่เรือดำเกา
 เรียกว่าจันทุกวนหน้าอุตะเกา แต่บัดนี้ไม้แดงไม่มี
 เดี่ยวแล้ว คงเนื่องจากการตัดโดยไม้แดงพันธุ์ อื่น
 แห่งหนึ่งไม้แดงมีที่บ้านป่าแดง แขวงอำเภอบ้านมิ่ง
 ซึ่งแต่ก่อนอยู่ในเขตอำเภอเมืองชลบุรี

ถ้ามีถ้อยร่อยความถึงต้องไปฟ้องร้องคดีดินที่กรุง
 ศรีอยุธยา เมื่อพท่ามรงค์ของเกาะกุมคู่ความจากชลบุรี
 ไปยังกรุง ก็เรียกค่าเชิงเดิน ๔.๕๐ บาท หรือต้อง
 มีการเดินมะเข็ญเท้าคำพระยาน ก็เรียกค่าเดินมะเข็ญ
 ๔.๕๐ บาทเท่ากัน (เข้าใจว่าคงเรียกเป็นรายตัวบุคคล
 ไป)

เมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกกองทัพพม่าล้อมใน พ.ศ.
 ๒๓๐๘ กรมหมื่นเทพพิพิธพยายามเกลี้ยก้อมชาวหัว

เมืองตะวันออก ตั้งแต่จันทบุรีตลอดถึงปราจีนบุรีเข้า
 กองทัพ ด้วยหวังว่าจะยกไปช่วยกรุงศรีอยุธยา
 พระมา ชาวดชบุรีก็เต็มใจสนับสนุน พาดมัครพรรค
 พวกเจ้ากองทัพกรมหมื่นเทพพิพิธเป็นอันมาก จน
 แทบจะตั้งให้ชดบุรีเป็นเมืองร้าง ขณะนั้นพระยาแม่
 กตอง (เดิม) เป็นข้าหลวงออกไปเร่งด้วยหัวเมือง
 ชายทะเลฝั่งตะวันออก พักค้างอยู่ชดบุรี ไม่นึกเข้า
 ร่วมมือในกรมหมื่นเทพพิพิธ พยายามรักษาเงินด้วย
 ที่เก็บรวบรวมได้มานั้นแอบแฝงหลบภัยอยู่ในชดบุรี
 ครั้นกรมหมื่นเทพพิพิธยกกองทัพไปตั้งมั่นที่ปราจีนบุรี
 บอกเข้าไปยังกรุงให้กราบบังคมทูลขออาษาเป็นผู้บง
 กันพระนคร ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชดำริเห็น
 ว่า กรมหมื่นเทพพิพิธทำการช่องสุดกำลังโดยบังอาจ
 แล้วยังทงเื่อมเข้าไปขอบงกันกรุงด้วยความมัก
 ใหญ่ใฝ่สูง ทรอยจะมีความไม่สุจริตเกิดอับแฝงอยู่
 ด้วย จึงโปรดให้กองทัพออกไปปราบ กรมหมื่น

เทพพิพิธกลับคือผู้ของทัพกรุง ครอบงำนั้นผิดคณแพ
 ษณะ จนกำลังย่อยยับลงทั้งต้องฝ้าย ครั้นพระม้าวัดม
 กรุงกระชั้นชิดนั้นคงแล้ว ได้ทราบข่าวกรมหมื่นเทพ
 พิพิธยังตั้งทัพประจันอยู่ที่ปราจีนบุรี พระม้าวังตั้งกอง
 ทัพออกไปต่อสู้ เพราะทัพกรมหมื่นเทพพิพิธชอบอยู่
 แล้ว ถูกกองทัพพระม้าว้าเค็มจึงพาดแตกเอาง่าย ๆ ผู้
 คนล้มตายมากต่อมาก ที่ยังเหลือก็กระจัดพรัดพราย
 ไม่เป็นลัว เหตุการณ์ครั้งนั้น ได้ทำให้จังหวัดฉะเชิง
 เตราและสตบุรีต้องร้างอยู่ชั่วคราว

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าตากสิน เมื่อยังดำรงพระยศ
 เป็นพระยากำแพงเพชร ทรงพาพรรคพวกออกไป
 หากำลังทางหัวเมืองภาคตะวันออก เดินทางผ่าน
 สตบุรีซึ่งขณะนั้นว่างร้างเสียแล้ว เสด็จเข้าไปประทับ
 แรมบางตะมุง และเสด็จต่อ ๆ ไปยังจังหวัดระยอง
 ในระหว่างที่ประทับอยู่ที่ระยอง กรมการระยองมีขุน
 รามหมื่นชองเป็นหัวหน้าคิดประทุษร้าย ยกพวกดอบ

มาปล้นค่ายในเวดากดางคืน ดมเด็จพระเจ้าตากสิน
 ค่อยสู้ป้องกันปราบพวกคิดร้ายแตกกระจายไป แต่
 พวกนั้นยังไม่เลิกพยายามที่จะคิดกำจัด จึงแยกออกเป็น
 เป็น ๒ หน่อ ชนรามหมื่นช่องคุมหน่อหนึ่ง ไป
 ตั้งระหว่างทางจากกระยงไปจันทบุรี นายทองอยู่
 นกเด็ก คุมหน่อหนึ่ง เด็ดยอดมาตั้งช่องดุ่มอยู่บาง
 ปดาร์ร้อยชตบุรี ทั้ง ๒ หน่อนี้คงจะมุ่งหมายช่วยกัน
 ศึกกระหนาบกองทัพสมเด็จพระเจ้าตากสิน แต่สมเด็จพระ
 พระเจ้าตากสินรีบเสด็จไปทำดาญกำดงชนรามหมื่นช่อง
 เดี้ยก่อน แล้วเสด็จกลับมาชตบุรีเพื่อจะปราบนาย
 ทองอยู่นกเด็กให้สิ้นฤทธิ์ (บริเวณที่ตั้งค่ายของ
 สมเด็จพระเจ้าตากสินครั้งนั้น บัดนี้ยังเรียกเป็น
 ชื่อหมู่บ้านและชื่อสะพาน คือบ้านในค่าย, สะพาน
 หัวค่าย) ฝ่ายนายทองอยู่นกเด็กยอมอ่อนน้อมโดยดี
 จึงโปรดให้ช่วยรักษาชตบุรี เพื่อราษฎรจะได้ตั้งทำ
 มาหากินเป็นกำดงแก่บ้านเมืองต่อไป และคอยช่วย

ปรายพวกสัตว์ซึ่งเวตานนชุกชุมที่สุด ขั้วดำก็บอก
 ประการหนึ่งก็คือ ถ้ามีใครล้มครั้นจะเข้ากองทัพสมเด็จพระ
 พระเจ้าตากสิน ให้นำทองอยู่นักเด็กช่วยสนับสนุน
 อย่างก็ถือเป็นอันขาด เมื่อทรงจัดที่ซดบุรีเสร็จแล้ว
 สมเด็จพระเจ้าตากสินก็ได้ตั้งยกทัพไปยังจังหวัดระยอง
 แล้วต่อไปยังจันทบุรี ตั้งรวบรวมกำลังอยู่อย่างรีบ
 ร้อน ฝ่ายนายทองอยู่นักเด็ก ซึ่งค้นกับปฏิบัติตาม
 พระบัญชาตั้ง แต่ต่อมาดับเหตวโหด เป็นใจด้วย
 พวกสัตว์ และคอยขัดขวางมิให้ใคร ๆ ไปล้มครเข้า
 กองทัพสมเด็จพระเจ้าตากสินโดยสะดวก ครั้นสมเด็จพระ
 พระเจ้าตากสินทรงเตรียมกำลังได้เพียงพอดำหริบ
 ยกทัพไปปราบพระม้ายัตติกรุงเก่าแล้ว ก็เคลื่อนกองทัพ
 ทัพเรือออกจากจันทบุรี ตรวจกวาดล้างสัตว์เดรัจฉาน
 ตะวันออกคอดคอดมาถึงซดบุรี ได้ความว่านายทองอยู่
 นกเด็กและพวกด้อมประพฤติกักร้าย หากำตั้งโดย
 ทุจริต มิได้กักปลุกเลี้ยงชาวเมืองให้เขินบึกแผ่น

ตามสมควรแก่หน้าที่ซึ่งมอบหมายไว้ จึงโปรดให้
 ปลดนายทองอยู่หนักเด็กและพวกออกหมด แต่จะทรง
 พระกรุณาให้ผู้ใดรักษาเมืองแทนต่อจากนายทองอยู่
 หนักเด็ก ยังไม่ได้ความ มาปรากฏเมื่อตอนต้น
 รัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินว่า พระยาชดบุรี (บุตร
 เจ้าพระยาจักรี (หมุด) ต้นสกุลสุนทรานนท์ สมุห
 นายกล อัครมหาเสนาธิบดีคนแรกสมัยกรุงธนบุรี)
 เป็นผู้รักษาเมือง

ชื่อที่นายหนัดดำหรือชาวชดบุรีครั้งนั้น ก็คือได้มี
 ส่วนเข้ากองทัพทำการรบกู้ชาติไทย เป็นประวัติอัน
 เพียงพร้อมด้วยเกียรติยศสูงสุด ที่บุตรหลานชาว
 ชดบุรีจะพึงระลึกถึงด้วยความปลาบปลื้ม และช่วยกัน
 รักษาไว้ให้เป็นคุณแก่ชาติบ้านเมืองทุกเมื่อ

ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ร. ๓ มีชื่อชดบุรีปรากฏ
 ในทำเนียบศักดิ์นา เป็นเมืองชั้นจัตวา นา ๓๐๐๐ ผู้
 รักษาเมืองเป็นทัพพระชดบุรี ถึงกตกรรมท่า แต่ตัวจริง

ในเวลานั้นเป็นพระยา คือพระยาชดบุรี บุตรเจ้าพระยา
จักรี (หมุด สุมุทราหนท์) ดังกล่าวมาแล้ว

พระยาชดบุรีผู้นี้ เข้มแข็งในการรักษาบ้านเมือง
คอยออกลาดตระเวนปราบพวกลี้ภัยอยู่เสมอ ทำการ
ร่วมมือติดต่อกับผู้รักษาเมืองระยอง ครั้นนี้ไปพบ
องเชียงสือ (พระเจ้าเจี่ยตนาม ยาดอง) ที่เกาะ
กระบือ องเชียงสือขอฝากตัวเป็นบุตรบุญธรรมแก่
พระยาชดบุรี ๆ จึงนำมาเฝ้าสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
รัตนกรุงเทพ ฯ

ต่อมารัชกาลที่ ๓ พระอินท์อาษา คั้นสกัด
ทุมมานนท์ เป็นชาวนครเจียงจันทน์ ไม่เข้าพวกกับ
พระเจ้าอนุที่คึกคกกรุงเทพ ฯ ได้พาพรรคพวกเข้ามา
พึ่งพระบรมโพธิ์สมภารอยู่ที่กรุงเทพ ฯ สมเด็จพระ
นั่งเกล้าโปรดให้ออกไปตั้งภูมิตำเนาอยู่ระหว่างชาย
เมืองชดบุรีกับตะเขิงเทราต์อกัน พระอินท์อาษาและ
พวกซม๊กเขม้นก่นสร้างทำมาหากิน จนตั้งเป็นปึกแผ่น

สมควรเป็นเมืองในสมัยนั้น จึงโปรดให้ตั้งเป็นเมือง
 ขึ้น เรียกว่าเมืองพนัสนิคม โปรดเกล้าฯ ให้พระ
 อินทอำษาเป็นผู้สำเร็จราชการเมือง ผู้สืบตระกูลตุมมา
 นนท์ ได้รับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเมืองพนัสนิคม
 คือ ๆ กันมาจนถึง ร. ๕ เมื่อการคมนาคมสะดวก
 และการปกครองรัดกุมขึ้น จึงโปรดให้ยุบเมืองพนัสนิ
 คมลงเป็นอำเภอเช่นเดียวกับอำเภอบางตะมุง ขึ้น
 จังหวัดชลบุรี ให้จังหวัดชลบุรีตั้งกักกระทรวงมหาด
 ไทย และเมื่อจัดตั้งหน่วยปกครองเป็นมณฑลเทศา
 ภิบาล ชลบุรีก็ขึ้นอยู่ในมณฑลปราจีนบุรี

ตำแหน่งเจ้าเมือง เดิมว่าเป็นผู้รักษาเมือง ต่อมา
 เป็นผู้สำเร็จราชการเมือง, ผู้ว่าราชการเมือง, (เปลี่ยน
 เมืองเป็นจังหวัด) ผู้ว่าราชการจังหวัด บัดนี้เป็น
 ข้าหลวงประจำจังหวัด

ผู้รักษาเมือง ในสมัยอยุธยายังไม่ทราบว่ามีใคร
 บ้าง ที่ทราบแน่นอน คือสมัยกรุงธนบุรี ได้แก่

พระยาชลบุรี สุ่มทรานนท์ บุตรเจ้าพระยาจักรี (หมุด)
 คังถ่าจมาแต้ว สุ่มเต้จพระราชบิดาบรมพงศาภิมุข
 ทรงตั้งนิษฐานว่า คงจะชื่อ หวัง ครั้นพระยาชลบุรี
 (หวัง สุ่มทรานนท์) ได้เลื่อนเป็นพระยาราชวังสัน
 ในสมัย ร. ๑ เข้ามาบริหารราชการกรุงเทพ ฯ จะโปรด
 ให้ใครเป็นผู้รักษาเมืองต่อมายังไม่ทราบแน่ ถึง ร. ๓
 ปรากฏนามผู้รักษาเมืองชลบุรี คือ พระยาชลบุรี
 (ทองอิน) ใน ร. ๔ พระยาชลบุรี (ทศ สุ่มทรานนท์)
 ถึง ร. ๕ โปรดให้เลื่อนพระยาชลบุรี (ทศ สุ่มทรานนท์)
 เป็น พระยาวิจิตรเขตต์ วิเศษศักดิ์านนท์ พหุภักดี
 จางวางผู้กำกับเมืองชลบุรี

พระยาวิจิตรเขตต์ (ทศ สุ่มทรานนท์) จางวาง
 เมืองชลบุรีผู้นี้ ได้เอาใจได้ปฏิบัติตั้งขนานวัดคบนเขาพระ
 พุทธบาท คำบงบางทราย (ซึ่งเป็นพระอารามหลวง
 ครั้งอยุธยาตั้งเด้ามาแต่) โบราณวัดที่ท่านปฏิบัติตั้ง-
 ขนนี้ยังปรากฏมาจนทุกวันนี้ คือบันไดแก้ว, คำดา

ราย (แก้วทอง), หอระฆัง (คล้ายกับหอระฆังวัด
มหรณพาราม), พระเจดีย์ต้น

เมื่อโปรดให้พระยาวิชิตเขต (ทศ สมุทรา-
นนท์) เป็นพระยาจางวางแล้ว โปรดให้หอดวงฤทธิ-
เดชชดชันธ์ (หนู สมุทรา-
นนท์) ยกบัตรเมืองชดบุรี
น้องพระยาวิชิตเขต (ทศ สมุทรา-
นนท์) เป็นผู้ว่า
ราชการเมือง ได้รับพระราชทานบันดาศึกษาเป็นพระยา
ชดบุรีรักษ์ และโปรดให้นายสิน สมุทรา-
นนท์ มหาด
เล็ก บุตรพระยาชดบุรีรักษ์ (หนู สมุทรา-
นนท์)
เป็นหอดวงฤทธิเดชชดชันธ์ ยกบัตรเมือง ครั้นพระยา
ชดบุรีรักษ์ (หนู สมุทรา-
นนท์) ถึงอนิจกรรมแล้ว
โปรดให้หอดวงฤทธิเดชชดชันธ์ (สิน สมุทรา-
นนท์)
ผู้บุตร เป็นพระยาชดบุรีรักษ์ ผู้ว่าราชการเมือง
ชดบุรีสืบมา นับว่าสกุลสมุทรา-
นนท์ ได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองชดบุรีถึง ๔ ชั้นบุคคล คือ

๑. พระยาชดบุรี (ทอง สมุทรา-
นนท์) เป็นผู้ว่า

ราชการเมืองชลบุรี สมัยกรุงธนบุรีถึงสมัยกรุงรัตน-
โกสินทร์ ร. ๑

๒. พระยาวิชัยเขตต์ (ทศ สมุทรวานนท์) สมัย
ร. ๔ และ ร. ๕ ตอนต้น

๓. พระยาชลบุรานุรักษ์ (หนู สมุทรวานนท์) สมัย
ร. ๕ ต่อจากพระยาวิชัยเขตต์ (ทศ สมุทรวานนท์)

๔. พระยาชลบุรานุรักษ์ (ชื่น สมุทรวานนท์) สมัย
ร. ๕ ต่อจากพระยาชลบุรานุรักษ์ (หนู สมุทรวานนท์)
ต่อจากพระยาชลบุรานุรักษ์ (ชื่น สมุทรวานนท์)

โปรดให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเดิมดัดเปลี่ยนกัน ๓ ปีบ้าง ๕
ปีบ้าง ไม่ต้องอยู่ประจำจนตลอดชีพตั้งแต่ก่อน จึง
มีรายนามผู้ว่าราชการจังหวัด และข้าทูลวงประจำ
จังหวัดเป็นจำนวนมาก ในจำนวนนี้ พระยาศรีมหา
เกษตร (ชอง สมุทรวานนท์) บุตรพระยาชลบุรานุรักษ์
(ชื่น สมุทรวานนท์) ก็เคยเป็นข้าทูลวงประจำจังหวัด
ชลบุรีอยู่คราวหนึ่ง

ที่ตั้งเมืองขอมบุรี ดมยโยราณจะตั้งอยู่ตรงไหน
 ยังไม่ทราบแน่ ปราบกฐในพระราชพงศาวดารกรุงธน
 บรู่ว่า ที่ตั้งเมืองไกลจากวัดทองประมาณ ๔ ก.ม.
 ดันนิษฐานว่าวัดทองนั้นได้แก่วัดใหญ่อินทาราม แต่
 ที่ว่าการจังหวัดปัจจุบันนี้ ตั้งอยู่ใกล้วัดใหญ่อินทาราม
 ห่างกันไม่ถึงกิโลเมตร

ปรีดา ศรีชลาลัย

๕ ตุลาคม ๒๔๘๓

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร
ถนนพระสุเมรุ จังหวัดพระนคร
น. พ. พระพิมพ์มณี ๖. น. ต. พิมพ์โฆษณ

พ. พ. ๒๔๙๘